

Петро Заставний,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто основні законодавчі положення щодо регулювання договірних відносин у сфері перевезення багажу та пасажирів. Визначено умови настання цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору перевезення. Проаналізовано відповідальність перевізників за порушення умов договору перевезення. Досліджено питання відповідальності пасажирів у разі порушення законодавства у сфері надання послуг перевезення.

Ключові слова: договір перевезення, перевізник, пасажир, відповідальність, відшкодування шкоди.

Бібл.: 7.

Заставний П.

Ответственность сторон за нарушение условий договора перевозки: гражданско-правовой аспект

Рассмотрены основные законодательные положения, касающиеся регулирования договорных отношений в сфере перевозки багажа и пассажиров. Определены условия наступления гражданско-правовой ответственности за нарушение условий договора перевозки. Проанализированы ответственность перевозчиков за нарушение условий договора перевозки. Исследован вопрос ответственности пассажиров в случае нарушения законодательства в сфере предоставления услуг перевозки.

Ключевые слова: договор перевозки, перевозчик, пассажир, ответственность, возмещение вреда.

Zastavnyi P.

Liability of the parties for violation of the conditions of the transportation agreement: civil legal aspects

Transportation is a type of business activity that does not aim to create objects of the material world, its main economic effect is the result of transport activities - the movement of goods, passengers, luggage and mail.

The Civil Code of Ukraine distinguishes the following types of transportation contracts: cargo transportation contract, mail transportation contract and passenger and luggage transportation agreement.

According to the contract of carriage of passengers by road, one party (the carrier) undertakes to transport the other party (the passenger) to the destination. And if the passenger delivers the luggage, then the carrier also undertakes to deliver the luggage to the destination and give it to the person who is entitled to receive the luggage. The passenger, in turn, undertakes to pay the fare, and in the case of luggage – to pay for his transportation.

The liability of the parties for the contract of carriage of passengers and luggage is a kind of general civil liability with the peculiarities inherent in this contract.

In the contract of carriage of passengers and luggage, the subjects of responsibility are transport organizations and carriers directly in case of improper performance of obligations arising from the contract.

Liability for breach of contract may be either in the form of a fine or in the form of a fine.

However, it is sometimes stated in the contracts that the guilty party must pay both a fine and a fine for breach of the obligation - such a rule is a direct violation of Art. 61 of the Constitution of Ukraine, which states that no one can be held twice liable for the same offense for the same offense, and fines and penalties are types of civil liability.

The civil liability of the carrier comes not only under the contract of carriage of cargo but also under the contract of carriage of passengers.

The carrier shall be liable under applicable law in the event of a passenger being injured or otherwise injured or the death of the passenger.

The article deals with the main legislative provisions concerning the regulation of contractual relations in the area of luggage and passengers. The conditions of civil liability for violation of the terms of the contract of carriage are determined. Carriers' liability for violation of the terms of the contract of carriage is analyzed. The question of liability of passengers in case of violation of the legislation in the field of providing transportation services is investigated.

Keywords: contract of carriage, carrier, passenger, liability, damages.

Постановка проблеми. Сьогодні все більше людей в Україні користуються послугами перевезення вантажу та пасажирів. Такі послуги надаються на підставі укладення відповідних договорів між сторонами.

Договором перевезення вантажу регулюється переміщення товарів від замовника до пункту призначення. Договір перевезення пасажирів значно складніший за своєю правовою природою, оскільки предметом відповідальності є життя та здоров'я пасажирів. Саме тому існує нагальна необхідність реформування законодавства у сфері регулювання надання послуг перевезення транспортом загального користування на основі публічного договору.

Метою дослідження є визначення цивільно-правової відповідальності сторін за порушення умов договору перевезення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо відповідальності за порушення умов договору перевезення вивчали такі науковці, як С. В. Богачов, А. І. Бубіна, О. О. Рубан, Л. М. Горбунова, І. Ф. Іванчук, А. О. Нємцева, О. С. Онищенко, Ю. В. Трало, С. Я. Ременяк, Н. В. Терещенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Правові відносини сторін у процесі надання послуг перевезення регулюються нормами національного законодавства, а саме: Цивільним та Господарським кодексами України, законами України «Про транспорт» та «Про автомобільний транспорт», а також Правилами перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, які затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 14.10.97 № 363. Вказані нормативно-правові акти визначають умови надання послуг перевезення, а також регулюють відповідальність сторін за їх порушення.

Закон України «Про транспорт» визначає, що перевезення пасажирів та багажу можуть бути внутрішніми або міжнародними, а здійснюються вони транспортом загального користування (залізничним, морським, автомобільним, повітряним, річковим (внутрішнім – водним), місцевим електротранспортом, у тому числі метрополітеном; промисловим залізничним транспортом; відомчим транспортом; трубопровідним та шляхами сполучення загального користування. Усі вони тісно взаємопов'язані і становлять єдину транспортну систему країни [4].

Перевезення – це вид підприємницької діяльності, яка не має на меті створення предметів матеріального світу, а її основний економічний ефект є результатом транспортної діяльності – переміщення вантажів, пасажирів, багажу й пошти.

У Цивільному кодексі України виокремлено такі види договорів перевезення: договір перевезення вантажу, договір перевезення пошти та договір перевезення пасажирів та багажу.

Згідно з договором перевезення пасажирів автомобільним транспортом одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти іншу сторону (пасажир) до пункту призначення. Якщо пасажир здає багаж, то перевізник також зобов'язується доставити багаж до пункту призначення і видати його особі, яка має право на отримання багажу. Пасажир зобов'язується внести встановлену плату за проїзд, а в разі здачі багажу – заплатити за його перевезення (ст. 910 ЦК) [6].

Якщо умови договору перевезення порушені, то для сторони-порушника настає цивільно-правова відповідальність.

Цивільно-правова відповідальність – це покладення на правопорушника відповідно до закону правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового [7, с. 711–712].

Відповідальність сторін за договором перевезення пасажирів та багажу – це різновид загальної цивільно-правової відповідальності з особливостями, властивими цьому договору.

Учені-цивілісти визначають такі умови настання цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору:

- протиправна поведінка сторін договору;
- настання шкідливого наслідку (збитку чи шкоди) для сторони договору;
- наявність причинного зв'язку між порушенням зобов'язання однією стороною та настанням збитку;
- наявність вини у порушенні взятого за договором зобов'язання.

У договорі перевезення пасажирів та багажу суб'єктами відповідальності є транспортні організації та перевізники безпосередньо в разі неналежного виконання зобов'язань, що впливають із договору.

У ст. 610 ЦК України зазначено, що неналежне виконання – це невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання [6].

У ст. 13 Закону України «Про транспорт», в якій йдеться про відповідальність транспортних підприємств, вказано, що за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань щодо перевезення пасажирів і багажу відповідальність підприємств транспорту визначається кодексами (статутами) окремих видів транспорту та іншими законодавчими актами.

За шкоду, заподіяну внаслідок загибелі або ушкодження здоров'я пасажирів під час користування транспортом як джерелом підвищеної небезпеки, підприємства транспорту несуть відповідальність у порядку, встановленому чинним законодавством України, тобто на загальних умовах. Також перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування і пошкодження прийнятих для перевезення вантажу та багажу у розмірі фактичної шкоди, якщо він не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження сталися не з його вини [4].

У договорі перевезення сторонам надається можливість самостійно визначити в договорі межі відповідальності за порушення зобов'язань, якщо це не суперечить чинному законодавству. Таке право закріплено у ст. 920 Цивільного кодексу України, де вказано, що в разі порушення зобов'язань, передбачених договором перевезення, сторони несуть відповідальність, визначену у договорі, якщо інше не встановлено Цивільним кодексом України, іншими законами або транспортними кодексами [6].

Відповідальність за порушення умов договору перевезення може бути або у вигляді штрафу або у вигляді пені. Однак інколи у договорах прописується, що за порушення зобов'язання винна сторона має сплатити і штраф, і пеню. Така норма є прямим порушенням ст. 61 Конституції України, де вказано, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення, а штраф і пеня – це види цивільно-правової відповідальності.

Таку саму позицію висловлюють і суди, наприклад Верховний Суд України у своїй постанові від 21.10.2015 у справі № 6-2003зс: враховуючи вищевикладене та відповідно до ст. 549 ЦК України штраф і пеня є одним видом цивільно-правової відповідальності, а тому їх одночасне застосування за одне й те саме порушення (строків виконання грошових зобов'язань за кредитним договором) свідчить про недотримання положень, закріплених у ст. 61 Конституції України щодо заборони подвійної цивільно-правової відповідальності за одне й те саме порушення.

Окрім вищезазначених видів цивільно-правової відповідальності, чинне законодавство визначає стягнення збитків зі сторони, яка порушила зобов'язання, якщо таке порушення спричинило протиправні наслідки для іншої сторони. Для стягнення збитків необхідно обґрунтувати їхній обсяг відповідними документами. Це можуть бути документи, якими підтверджується вартість пошкоджених або зіпсованих товарів, договори на їх перепродаж тощо.

Згідно з чинним цивільним законодавством відповідальність перевізника настає у разі:

– ненадання транспортного засобу для перевезення вантажу – ч. 1 ст. 921 Цивільного кодексу України. Якщо між сторонами укладений договір перевезення, то обов'язком перевізника є надати транспортний засіб для виконання зобов'язань згідно з договором. Якщо транспортний засіб не було надано, то перевізник буде нести відповідальність, зазначену у договорі, найчастіше – штраф, відшкодування вартості товарів (у деяких випадках, наприклад, коли товар швидко псується) та відшкодування збитків за упущену вигоду;

– порушення строку перевезення – ст. 923 ЦК України. У такому випадку прописується штраф (неустойка) та відшкодування всіх завданих збитків;

– ст. 924 Цивільного кодексу України визначає, що перевізник відповідає за збереження вантажу з моменту прийняття його до перевезення та до моменту видачі вантажу вантажоодержувачу. Перевізник звільняється від відповідальності в тому разі, якщо він доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження вантажу сталися не з його вини. Пошкодженням вантажу не з вини перевізника вважаються випадки, коли перевізнику попередньо не повідомили про особливості перевезення певного виду вантажу (крихкий вантаж, вантаж, який має перевозитися в закритих контейнерах, тощо). Також перевізник звільняється від відповідальності, якщо товар неправильно запакував замовник чи вантажовідправник.

Цивільно-правова відповідальність перевізника настає не лише за договором перевезення вантажу, а й за договором перевезення пасажирів.

Перевізник несе відповідальність згідно з чинним законодавством у разі завдання пасажиру каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я або настання смерті пасажира. За договором перевезення пасажирів, відповідальність перевізника виявляється у вигляді відшкодування матеріальної або моральної шкоди. Специфіка шкоди, яку завдано життю та здоров'ю, полягає в тому, що її не може бути відшкодовано в натурі та оцінено в грошовому еквіваленті, а отже, відшкодуванню підлягатиме не зазначена шкода, а лише майнові втрати, яких зазнала фізична особа внаслідок завдання цієї шкоди.

До таких втрат законодавець відносить заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, витрати, зумовлені необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду (ч. 1 ст. 1195 ЦК), а також витрати на поховання (ст. 1201 ЦК) та інші витрати [2].

Найчастіше моральна шкода відшкодовується у грошовому еквіваленті, однак ЦК України не забороняє її відшкодування майном або в інший законний спосіб. Розмір відшкодування визначається судом, водночас враховується характер правопорушення та ступінь завданої шкоди конкретній особі.

Оцінюючи моральну (немайнову) шкоду, спричинену потерпілим особам внаслідок ДТП, суд повинен належним чином оцінювати ступінь їхніх немайнових витрат, а також у разі пред'явлення таких вимог до страховиків враховувати положення ст. 611 ЦК України про те, що таке відшкодування може бути застосовано лише у передбачених законом або договором випадках порушення страховою компанією зобов'язань, і виходити з того, чи передбачено укладеним договором страхування можливість такого відшкодування страховиком. Необхідно звернути увагу на те, що п. 22.3. ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» і п. 3 ч. 2 ст. 23 ЦК України обов'язок відшкодування моральної шкоди, завданої пошкодженням майна, покладено на особу, яку визнано винною у скоєнні ДТП [5].

Сучасна цивільно-правова доктрина передбачає випадки, в яких перевізник не несе відповідальності за погіршення стану здоров'я пасажирів. Це може бути у тому разі, коли фізичне пошкодження спричинене тільки незадовільним станом здоров'я конкретного пасажирів.

На сьогодні цивільне законодавство не містить положень, у яких зазначається відповідальність пасажирів за порушення правил перевезення. Однак у ст. 920 Цивільного кодексу вказано, що у разі порушення зобов'язань, що випливають із договору перевезення, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю сторін, якщо інше не визначено цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами) [6].

З огляду на це відповідальність пасажирів за порушення правил перевезення має зазначатися у договорі перевезення пасажирів та багажу. Такий договір є публічним у разі користування пасажиром транспортом загального користування. Договір вважається укладеним з моменту придбання пасажиром квитка або багажної квитанції, дія договору завершується коли пасажир прибув у місце призначення та покинув транспортний засіб.

Однак все ще не повністю вирішеним є питання відповідальності пасажирів за порушення правил перевезення. Відсутність у пасажирів посадкового квитка робить неможливим укладення договору між ним і перевізником. Але в Україні на автобусних сполученнях поширена практика перевезення пасажирів без квитка чи іншого документа, що підтверджує право на поїздку. У таких випадках виникає спірне питання про відповідальність перевізника, якщо пасажирів буде завдано моральну чи матеріальну шкоду, оскільки договір не є укладеним.

У такому разі можемо говорити про двосторонню відповідальність: пасажирів – за порушення загальних правил користування публічним транспортом (непридбання квитка) та водія – за перевезення пасажирів без документа, що підтверджує право на перевезення транспортом загального користування.

Висновки. Законодавче регулювання правил перевезення пасажирів і багажу регулюється Цивільним кодексом України та іншими нормативними актами у цій сфері. Однак зазначені положення не повною мірою регулюють усі аспекти щодо відповідальності сторін за договором перевезення. Доцільно закріпити на законодавчому рівні положення щодо відповідальності пасажирів та обмежити право водіїв перевозити пасажирів без документа, що підтверджує укладення публічного договору пасажирського перевезення.

Список використаних джерел

1. Бубіна А. І. Деякі особливості відшкодування шкоди, завданої здоров'ю внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 507–511.
2. Гришко У. Особливості відповідальності перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів. *Цивільне право і процес*. 2018. № 11. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/11/4.pdf> (дата звернення: 18.10.2019).
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.10.2019).
4. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. № 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.10.2019).
5. Узагальнення судової практики у спорах про відшкодування шкоди, завданої в наслідок ДТП, від 01 грудня 2014 року. URL : <https://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/uzag/145284/> (дата звернення: 18.10.2019).

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.10.2019).
7. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2004. Кн. 1. 736 с.

References

1. Bubina, A. I. (2011). Deiaci osoblyvosti vidshkoduvannia shkody, zavdanoi zdoroviu vnaslidok dorozhnotransportnoi pryhody [Some features of compensation for damage caused to health as a result of a road traffic accident]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 59, 507-511 [in Ukrainian].
2. Gryshko, U. (2018). Osoblyvosti vidpovidalnosti pereviznyka za shkodu, zavdanu kalitstvom, inshym ushkodzhennyam zdorovia abo smertiu pasazhyra [Features of the carrier's liability for damage caused by injury, other damage to the health or death of the passenger]. *Tsyvilne pravo i protses – Civil law and process*, 11. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/11/4.pdf> [in Ukrainian].
3. *Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996, June 28)*. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
4. *Pro transport: Zakon Ukrainy pryiniaty 10 lyst. 1994 [About transport: Law of Ukraine from November 10, 1994]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. *Uzahalnennia sudovoi praktyky u sporakh pro vidshkoduvannia shkody, zavdanoi v naslidok DTP, vid 01 hrudnya 2014 roku [Generalization of case law in disputes relating to compensation for damage caused by a road accident from December 1, 2014]*. Retrieved from <https://cr.vn.court.gov.ua/sud0228/uzag/145284> [in Ukrainian].
6. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] (2003, January 16)*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Dzera, O. V. & Kuznetsova, N. S. (Ed.) (2004). *Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil Law of Ukraine]*. Kyiv: Yuricom Inter [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.12.2019.